

ФАКТОРИ ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНО-СМИСЛОВИХ ОРІЄНТАЦІЙ МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ЗАКЛАДІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Стаття присвячена проблемі формування ціннісно-смислових орієнтацій майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти (ЗДО), що набуває актуальності у зв'язку із загальною переорієнтацією цінностей суспільства у бік матеріальних на протизагу загальнокультурним, духовним. Це пояснюється низкою чинників, зокрема: нестабільною політичною та соціально-економічною ситуацією, збройним конфліктом на сході України та анексією АР Крим, що провокує ситуацію невизначеності серед більшості населення держави.

Досліджено провідні чинники формування ціннісно-смислових орієнтацій майбутніх вихователів ЗДО, які умовно поділяються на зовнішні та внутрішні. Спираючись на провідні дослідження в галузі окресленої проблеми, до зовнішніх факторів автор відносить: державу, суспільство та культуру, до якої належить особистість, соціально-економічні та політичні фактори, засоби масової інформації та мережу Інтернет, місце проживання, систему освіти та родину. Автор акцентує увагу саме на освітньому середовищі закладу вищої освіти, що володіє значним освітнім потенціалом для формування цінностей та смислів студентів.

До внутрішніх факторів ми відносимо: ступінь інтелектуального розвитку особистості, емоційний стан людини, особистісно-духовну зрілість, ступінь розвитку моральної свідомості людини, особистісну активність у різних видах діяльності тощо.

Автор доходить висновку про взаємозалежність зовнішніх та внутрішніх факторів формування ціннісно-смислових орієнтацій майбутніх вихователів ЗДО, адже сім'я є первинним агентом соціалізації особистості, від чого в значній мірі залежить рівень інтелектуального розвитку, сформованість моральної самосвідомості тощо. Своєю чергою, соціальне середовище вишу здатне видозмінити існуючу систему цінностей особистості, впливати не лише на інтелектуальну та емоційну сфери, а й визначати ступінь духовної зрілості майбутнього фахівця дошкільної галузі.

Ключові слова: ціннісно-смислові орієнтації, майбутні вихователі ЗДО, професійна підготовка, фактори формування ціннісно-смислових орієнтацій майбутніх вихователів ЗДО, діти дошкільного віку.

Соціально-економічні та політичні зміни, що відбуваються у сучасному суспільстві неодмінно впливають на систему цінностей кожного українця, вибір провідних орієнтирів та смислу життя. Очевидно, що стрімкі трансформації не завжди позитивно відбиваються на виборі системи ціннісних координат людиною, що спричиняє падіння рівня духовного розвитку населення. Особливо гостро означена проблема постає, коли мова йдеться про майбутніх фахівців дошкільної галузі, які стануть транслятором цінностей для дітей дошкільного віку. Саме тому процес професійної підготовки має бути побудований на аксіологічних засадах та сприяти формуванню ціннісно-смислових орієнтацій майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти.

Становлення аксіосфери майбутніх вихователів у педагогічній науці здебільшого презентовано з точки зору формування професійних та педагогічних цінностей (Г. Андрюніна, О. Горбатова, С. Камінська, О. Лисенко, О. Падалка), також окреслені провідні аксіологічні орієнтири у професійній підготовці майбутніх вихователів та шляхи формування їхньої аксіологічної компетентності (С. Кондратюк, Р. Пріма, Г. Цветкова).

Натомість, більш ґрунтовного дослідження потребують фактори формування ціннісно-смислових орієнтацій майбутніх вихователів, у чому і полягає **мета розвідки**.

Зауважимо, що більшість дослідників (О. Булаєва, В. Дуб, О. Москаленко, М. Яницький) сходяться на думці про умовний поділ факторів формування ціннісно-смислових орієнтацій особистості на зовнішні та внутрішні. До зовнішніх відносять державу, суспільство та культуру, до якої належить особистість, соціально-економічні та політичні фактори, засоби масової інформації та мережу Інтернет, місце проживання, систему освіти та родину [1; 5; 9]. До внутрішніх факторів різні автори відносять: рівень розвитку когнітивної та емоційної сфер, особистісну активність та ініціативність, ступінь духовної зрілості та розвитку моральної свідомості, гармонійність системи ціннісних орієнтацій тощо [5; 9].

Кожне суспільство має унікальну систему ціннісно-смислових орієнтирів, що відображає особливості конкретної культури [1]. Очевидно, що будь-яке суспільство має власні ціннісно-смислові орієнтири, що так чи так транслюються та прищеплюються індивідам у межах соціалізаційних процесів. Можна стверджувати, що людина приймає цінності суспільства як критерії власної адекватної поведінки, тобто у разі, коли суспільні цінності та цінності окремої особистості співпадають, процес її соціалізації є ефективним, гармонійним. У зв'язку з цим, С. Гусаківська виокремлює соціокультурний чинник формування ціннісно-смислові сфери особистості, де соціокультура розуміється як «сукупність суспільних, культурних, політичних інтересів, а також ряду матеріальних і духовних структур, зразків поведінки, об'єднаних спільною людською діяльністю» [4, 122]. Складовою соціокультури автор вважає етнокультурну ситуацію, що стимулює розвиток загальнокультурних та професійних цінностей особистості майбутнього фахівця.

Цікавим для нашого дослідження є думка Г. Олпорта, який вважає, що моральні цінності суспільства є джерелом формування ціннісних орієнтацій особистості, натомість такі формуються у процесі стимуляції

з боку суспільства, тобто зовнішнього підкріплення. Але існують і такі цінності, що не стосуються категорій моралі, зокрема: ерудиція, пізнання, спілкування, інтерес тощо [7].

Отже, особистість не лише приймає суспільні цінності, а й самостійно виробляє власні у процесі соціалізації-індивідуалізації, які, своєю чергою, можуть стати суспільними, загальноприйнятими. Це підтверджує ідею активності, суб'єктності особистості у процесі формування ціннісно-сміслових орієнтацій.

Споконвічними цінностями української культури та суспільства були і залишаються: мир, злагода, добро, бут, батьківщина, родина, дитина, любов та дружба, тощо. Такі цінності цілком співпадають з тими, що закладені в професіограмі вихователя дитячого садка.

Як відомо, *родина* є первинним агентом соціалізації, адже в сімейному колі підрастаюча особистість набуває знань про соціальні норми, правила поведінки, провідні цінності, що притаманні для певного суспільства й культури загалом та конкретної родини, зокрема. Саме батьки є трансляторами та провідниками цінностей суспільства, що робить сім'ю джерелом та фактором формування ціннісно-сміслових орієнтацій особистості, з якими майбутні вихователі ЗДО вже вступають до вишу.

Аналіз робіт провідних класиків психолого-педагогічної науки, зокрема Л. Божович, Л. Виготського, І. Кона, К. Роджерса дозволяє визначити певні параметри сім'ї, що впливають на становлення системи ціннісно-сміслових орієнтацій особистості: місце проживання родини, її матеріальний та освітньо-культурний рівень, склад родини, стиль спілкування та виховання у родинному колі тощо. Зауважимо, що родина як соціальний інститут сама по собі являє собою цінність практично в кожному сучасному суспільстві.

Таким чином, ті ціннісно-сміслові орієнтації, що сформувались у майбутніх вихователів в умовах родинного виховання мають вагомe місце в структурі особистості студента. Важливо, щоб такі ціннісно-сміслові орієнтації співпадали із загальнолюдськими цінностями та цінностями, що сповідує професія вихователя.

Одним з найвагомiших факторів соціалізації, та, відповідно, формування системи ціннісно-сміслових орієнтацій особистості загалом та майбутніх вихователів, зокрема, є *засоби масової інформації (ЗМІ) та інтернет-технології*. Інформація стає сьогодні настільки доступною, що ЗМІ та Інтернет конкурують з інститутами сім'ї та освіти щодо трансляції норм та правил поведінки, необхідних цінностей.

З другого боку, інформація через ЗМІ та Інтернет подається хаотично, у вигляді нефільтрованого потоку. Слушною є думка М. Яницького, який акцентує увагу на проблемі пасивного та некритичного сприйняття особистістю цінностей «масової культури» [10, 125]. Натомість, варто зазначити, що особистість так чи інакше аналізує подану інформацію відповідно до власної, вже існуючої системи ціннісно-сміслових орієнтацій. Так, певні цінності розуміються та усвідомлюються, але не інтеріоризуються, інші – трансформуються у ціннісно-сміслові орієнтації, набуваючи певного смислу. Ми поділяємо думку М. Яницького, який вважає, що ЗМІ та Інтернет «не стільки формують, скільки закріплюють ціннісні уподобання» [Там само]. Тобто ті ціннісні пріоритети, які було вже зафіксовано у свідомості підрастаючої особистості за допомогою первинних агентів соціалізації (вже існуючі) узгоджуються з тими, що подаються через ЗМІ та мережу Інтернет (нові). У процесі такої «зустрічі» цінності остаточно приймаються на внутрішньому рівні за умови узгодженості вже існуючих з новими. У разі наявного протиріччя останні або відкидаються, або відіграють ситуативну роль, за умови якщо батьківська родинна є авторитетною для особистості. У протилежному випадку вже набуті цінності можуть трансформуватися або повністю нівелюватися на користь так званих нових, отриманих через ЗМІ та Інтернет. Саме тому, стиль спілкування та виховання, традиції та цінності родини мають принципове значення для формування ціннісно-сміслових орієнтацій особистості загалом та майбутніх вихователів, зокрема.

Під час вступу до закладу вищої освіти у майбутніх фахівців змінюється соціальна ситуація, додаються нові агенти соціалізації, які є потенційними носіями цінностей, отже, освітнє середовище вишу стає могутнім фактором формування системи ціннісно-сміслових орієнтацій студентів, на чому наголошують С. Гусаківська, В. Повзун, О. Суходолова, М. Яницький та ін. Очевидно, що вступаючи до закладу вищої освіти майбутні вихователі ЗДО вже орієнтуються на певні цінності, мають відповідні ціннісно-сміслові орієнтації, натомість середовище закладу вищої освіти неодмінно трансформує вже існуючі ціннісні орієнтації, доповнюючи та закріплюючи їх. Саме тому, принципової важливості набуває побудова освітнього процесу у виші на аксіологічних засадах, постійне залучення майбутніх вихователів до різних видів діяльності аксіологічного спрямування.

У своєму дослідженні С. Гусаківська зауважує, що на процес формування ціннісно-сміслові сфери майбутнього фахівця під час навчання впливає стиль взаємодії студентів з викладачами, студентами, іншими суб'єктами освітнього процесу [4]. Саме тому, вкрай необхідним є реалізація суб'єкт-суб'єктної взаємодії в системах «викладач – студент», «студент-студент».

Нам також імпонує думка В. Повзун, яка додає, що кафедри є тими одиницями в структурі університетської освіти, що детермінують процес пошуку смислу у студентів через існуючі традиції, включення студентів у різні широкомасштабні проекти, аксіологізацію навчання, створення ситуації досягнення, ціннісного насичення університетського життя [8, 15].

Не менш важливим фактором формування ціннісно-сміслових орієнтацій майбутніх вихователів є умови проживання під час навчання у виші. Так, якщо студент продовжує жити в родинному колі, ситуація здебільшого не змінюється. У випадку поселення до гуртожитка, для студента змінюються не лише побутові

умови проживання, але йому доводиться адаптуватися до нового колективу зі своїми правилами, нормами, традиціями, що також впливає на формування ціннісно-сміслових орієнтацій майбутніх фахівців.

Зовнішні фактори формування ціннісно-сміслових орієнтацій особистості неодмінно пов'язані з внутрішніми, одним з яких є *ступінь інтелектуального розвитку особистості*. Тут є слушною думка Л. Виготського, який зазначав, що інтелектуальний розвиток є підґрунтям та умовою морального виховання особистості [2]. Тобто, чим вище рівень інтелектуального розвитку майбутніх вихователів, тим більш успішно відбувається процес засвоєння та прийняття моральних норм та цінностей, особистість знаходиться в ситуації пошуку себе та смислу життя, що загалом детермінує формування відповідних ціннісно-сміслових орієнтацій.

З другого боку, *емоції* виступають вагомим важелем під час інтеріоризації цінностей та перетворення їх на смисли. М. Яницький зазначає: «емоційне підкріплення є необхідною умовою внутрішнього прийняття усвідомлених завдяки раціональній оцінці соціальних норм та загальноприйнятих принципів» [10, 119]. Отже, важливим є позитивний емоційний фон студента під час навчання у закладі вищої освіти, формування мотивації не лише до процесу навчання, а й прийняття відповідних цінностей. Як зазначає Г. Вижлецов, прийняття цінностей є процесом добровільним, ненасильницьким, адже особистість має щиро бажати інтеріоризувати ту чи ту цінність, що супроводжується «задоволенням, радістю, відчуттям злету» [3: 33].

Особистісно-духовна зрілість та життєвий досвід також є вагомими чинником формування ціннісно-сміслових орієнтацій особистості майбутнього вихователя: «цінності не можуть стати набутими ніяким іншим шляхом, окрім як власним життєвим досвідом та духовною працею щодо їх оволодіння» [3; 35]. Очевидно, що студенти вже мають певний життєвий досвід, певний ступінь розвитку моральної свідомості, їм неодноразово доводилось робити так званий моральний вибір. Все це позначається на рівні сформованості ціннісно-сміслових орієнтацій майбутніх вихователів, натомість, під впливом зовнішніх факторів, зокрема освітнього простору вишу, такі орієнтації можуть видозмінюватись.

Зазначимо, що студентський вік збігається з пізньою юністю або ранньою зрілістю (Б. Ананьєв, Д. Бромлей, Е. Еріксон, А. Реан І. Слободчиков, О. Солдатова тощо), що характеризується досягненням ідентичності, сформованістю самосвідомості загалом та моральної свідомості зокрема.

На думку Д. Фельдштейна, моральна свідомість являє собою принципи, моральні норми, що відображені у свідомості особистості й здатні регулювати поведінку людей, їхні стосунки, ставлення до суспільства загалом. Як бачимо, цінності вже апіорі закладені у сутності категорії «моральна свідомість», є її структурним компонентом. Своєю чергою, ціннісно-сміслові орієнтації стають своєрідним містком між моральною свідомістю особистості та її поведінкою. Отже, *ступінь розвитку моральної свідомості* є, з одного боку, чинником формування ціннісно-сміслових орієнтацій особистості майбутнього вихователя, з іншого – ціннісно-сміслові орієнтації насичують зміст моральної свідомості індивіда.

Особистісна активність є, з одного боку, умовою, з іншого – фактором формування ціннісно-сміслових орієнтацій. У процесі активної діяльності та спілкування може відбутися перегляд власної системи цінностей, і на зміну одним цінностям прийдуть ін. Це ще раз засвідчує динамічність ціннісно-сміслових орієнтацій. Крім того, формування ціннісно-сміслових орієнтацій тісно пов'язано з когнітивною складовою, тобто сформованим умінням мислити [6, 112-120].

Висновки. Взаємодія внутрішніх та зовнішніх чинників, що впливають на формування ціннісно-сміслових орієнтацій майбутніх вихователів породжує унікальність та неповторність таких орієнтацій у кожній окремої особистості, впливає на те, які цілі життя ставлять перед собою майбутні фахівці, у чому вбачають сенс існування. Саме тому, важливим є дослідження тих факторів, що сприяли формуванню ціннісно-смісловій сфері майбутнього вихователя та упровадження спеціальної системи її формування відповідно до професійних вимог.

Використана література:

1. Буслаєва Е. Л. Ценностно-смысловые ориентации студентов высшей профессиональной школы *Вестник Оренбургского государственного университета*. 2011. № 2 (121). С. 98-103.
2. Выготский Л. С. Педагогическая психология / за ред. В. В. Давыдова. Москва : Педагогика-Пресс, 1996. 536 с.
3. Выжлецов Г. П. Ценностно-ориентационная функция формирования личности в современной системе образования // *Гражданское образование – педагогический, социальный и культурный феномен: монография*. – СПб. : Изд-во «Союз», 2006. – С. 22-39.
4. Гусаківська С. С. Психологічні особливості формування ціннісно-смісловій сфері майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів : дис. канд. психол. наук.: 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія. Луцьк, 2014. 302 с.
5. Дуб В. Ціннісно-сміслові характеристики майбутніх педагогів *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2012. Вип. 3. С. 235 – 244.
6. Косянчук С. В. Формування ціннісно-сміслових орієнтацій старшокласників: «діалог культур» у змісті сучасного підручника / *Збірник наукових праць «Проблеми сучасного підручника»*. Вип. 13. 2013. С. 112-120.
7. Оллпорт Г. Личность в психологии. СПб. : Ювента, 1998. 345 с.
8. Повзун В. Д. Ценностное самоопределение личности в университетском образовании : автореф. д-ра пед. наук : 13.00.01 – общая педагогика, история педагогики и образования. СПб, 2005. 47 с.
9. Фельдштейн Д. И. Психология развивающейся личности: избранные психологические труды. М.; Воронеж: Институт практической психологии: НПО «Модек», 1996. 512 с.

10. Яницький М. С. Психологические факторы и механизмы развития системы ценностных ориентаций личности: дисс. д-ра. психол. наук : 19.00.01. М. 2003. 304 с.

References:

1. Buslaeva E. L. Tsennostno-smyslovye orientatsii studentov vysshei professionalnoi shkoly [Value-semantic orientations of students of higher professional school]. Vestnik Orenburgskogo gosudarstvennogo universiteta. 2011 № 2 (121). P. 98-103 [in Russian].
2. Vygotskii L.S. Pedagogicheskaja psikhologija [Pedagogical psychology]. Pod.red. V. V. Davydova. Moskva: Pedagogika-Press, 1996. 536 p [in Russian].
3. Vyzhletsov G. P. Tsennostno-orientatsionnaja funktsija formirovaniia lichnosti v sovremennoi sisteme obrazovaniia [Value-orientational function of personality formation in the modern education system]. Grazhdanskoe obrazovanie pedagogicheskii sotsialnyi i kulturnyi fenomen monografiia. SPb. Soiuz, 2006. P. 22-39 [in Russian].
4. Husakivska S. S. Psykholohichni osoblyvosti formuvannia tsinnisno-smyslovoi sfery maibutnikh vykhovateliv doshkilnykh navchalnykh zakladiv [Psychological peculiarities of formation of value-sense sphere of future educators of preschool educational institutions]. Candidate thesis. Lutsk, 2014 [in Ukraine].
5. Dub V. Tsinnisno-smyslovi kharakterystyky maibutnikh pedahohiv [Value and semantic characteristics of future teachers]. Aktualni pytannia humanitarnykh nauk. 2012. Vyp. 3. P. 235-244 [in Ukraine].
6. Kosianchuk S. V. Formuvannia tsinnisno-smyslovykh oriantatsii starshoklasnykiv: «dialoh kultur» u zmisti suchasnoho pidruchnyka [Formation of value-oriented orientations of high school students: "dialogue of cultures" in the content of the modern textbook] / Zbirnyk naukovykh prats «Problemy suchasnoho pidruchnyka». Vyp. 13. 2013. S. 112-120 [in Ukraine].
7. Ollport G. Lichnost v psikhologii [The Person in Psychology]. St. Petersburg: Uventa Publ. 1998. 345 p. [in Russian].
8. Povzun V. D. Tsennostnoe samoopredelenie lychnosti v unyversytetskom obrazovanii [Value self-determination of personality in university education]. Extended abstract of candidate thesis. SPb, 2005 [in Ukraine].
9. Feldshtein D. I. Psikhologija razvivaiushcheisia lichnosti izbrannye psikhologicheskie Trudy. [Developing Personality Psychology: Selected Psychological Works]. M Voronezh Institut prakticheskoi psikhologii NPO Modek, 1996. 512 p. [in Russian].
10. Ianitskii M. S. Psikhologicheskie faktory i mekhanizmy razvitiia sistemy tsennostnykh orientatsii lichnosti [Psychological factors and mechanisms of development of the system of personality value orientations]. Doctor thesis. Moscow, 2003 [in Russian].

Bader S. O. The factors of formation value-sense orientations of future educators of kindergarten

The article is devoted to the problem of formation of value-sense orientations of future kindergarten educators, which becomes relevant, because of general reorientation of the values towards more material as opposed to general cultural, spiritual ones. This situation explained by a number of factors, in particular: unstable political and socio-economic situation, armed conflict in eastern Ukraine and annexation of the Autonomous Republic of Crimea, which provokes a situation of uncertainty among the majority of the population of our country.

The author investigates the leading factors of formation value-sense orientations of future educators of kindergarten, which are conditionally divided into external and internal. Based on the leading research in the field of this problem, the author refers to the external factors: the state, society and culture to which the individual, socio-economic and political factors, the media and the Internet, the place of living, the education system and family. The author focuses on the educational environment of higher education institutions, which have significant educational potential for forming students' values and meanings.

Internal factors include: the degree of intellectual development of the individual, emotional state, personal and spiritual maturity, the degree of development of moral consciousness, personal activity, and so on.

The author comes to the conclusion about the interdependence of external and internal factors of formation of value-sense orientations of future educators of kindergarten, because the family is the primary agent of socialization of the person, on which the level of intellectual development, the formation of moral self-consciousness and the like depends. In turn, the social environment of higher education institutions is able to transform the existing system of personality values, to influence not only the intellectual and emotional spheres, but also to determine the degree of spiritual maturity of a person.

Key words: value-sense orientations, future educators of kindergarten, professional training, factors of formation of value-sense orientations of future educators of kindergarten, preschool age children.